

“ กลยุทธ์ในการทำงานสู่ความเป็นหนึ่ง ”

โดย ศาสตราจารย์ระพี สาคริก

ผู้บรรยายกล่าวว่า จากแผนพัฒนาประเทศตั้งแต่แผนที่ 8 จนกระทั่งถึงแผน 9 เราพูดกันถึงเรื่องการพัฒนาคุณภาพของคน ทุกอย่างในธรรมชาติมันมีอยู่สองด้าน คนมองเห็นท่านเป็นกล้วยไม้ ความจริงไม่ใช่ท่านทำเรื่องมนุษย์มาตลอด สำหรับการเรียนในมหาวิทยาลัย ท่านเรียนเรื่องดิน และเพราะเรียนวิชาสถิติไม่ได้เรื่องเลย จึงต้องกลายเป็นอาจารย์สอนวิชาสถิติในเวลาต่อมา บัดนี้มีลูกศิษย์ทั้งที่เกษียณไปแล้วก็มี เป็นผู้บริหารระดับกระทรวง กรมก็มี ซึ่งเขาเรียนจากเมืองนอกได้ เพราะตำราที่เป็นกระดาษโรเนียวราคาถูก ๆ ตำราเล่มนี้ในอเมริกามันนักเรียนประมูลต่อกัน ราคามันขึ้นไปเรื่อย ๆ

เหตุที่เข้าใจวิชาสถิติ ท่านเล่าว่าเพราะตัวเองมีจิตที่อิสระ อิสระในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าอิสระจากข้างนอก แต่เป็นอิสระจากภายในที่ไม่ยึดติดอะไร ในฐานะที่ท่านเป็นปุถุชนก็มียึดติดบ้าง แต่อยู่ในระดับน้อยลง

คนทุกคนเท่ากันหมด แต่ว่าเรามักมองไปที่จุดเดียว ไม่ได้มองรอบด้าน ฉะนั้นในโรงเรียน ครูออกข้อสอบ ออกไปทางเดียว ออกไปสูงสุด ๆ เดียว แล้วคนที่ยื่นอยู่ตรงนั้น มีอยู่คนเดียว และบอกว่าคนนั้นเก่งที่สุด เพราะว่าเขาอยู่ตรงนั้นพอดี หากมองกลับไปอีกที จะเห็นว่ามนุษย์นั้นมีหลากหลาย ยืนอยู่คนละจุด ตำราที่ครูสอนมันกว้าง หากออกข้อสอบได้หมดทุกจุด เด็กทำได้เก่งทุกคน เพราะฉะนั้นที่ว่าเก่ง ๆ เดียวนี้เราเริ่มเข้าใจแล้วว่า มันทำลายอะไรเยอะเลย

ผู้บรรยายพูดเรื่องยาเสพติดว่า มันไม่ใช่ยา แต่เป็น ธรรมชาติเสพติด มนุษย์เราเสพติดทุกอย่าง ธรรมชาติมันมีสองด้าน ด้านหนึ่งคือด้านการใช้ประโยชน์ อีกด้านหนึ่งเป็นด้านของการคิดจากจิตวิญญาณคน

ด้านการใช้ประโยชน์ ด้านนี้อิสระ ใช้แล้วไม่ติดอะไรก็ได้ จะเป็นยาอะไรให้เสพติดแล้วก็ไม่ได้ รู้จักปรับวงใจให้สู้กับใจตัวเอง เพราะฉะนั้นไม่มีอะไรเสียหายเลย ทุกอย่างมันดีทั้งนั้น ถ้ามองที่ธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ ควรจะมีหลากหลายทุกด้าน เมื่อธรรมชาติของมนุษย์มีหลากหลาย เราก็จะเห็นต่อมาว่า ด้านหนึ่งข้างนอกกับอีกด้านหนึ่งข้างใน มันหมุนไปด้วยกันเป็นวัฏจักรหรือเราจะเรียกว่าธรรมจักรก็ได้ ตัวรากฐานจิตวิญญาณตรงนี้ วิถีความเปลี่ยนแปลงมันหมุนวนเพราะว่ามีเหตุนี้จึงมีเหตุนี้ เป็นไปตามเหตุและผล อย่างเช่นในวิชาพีชคณิต

$$a \times a = a^2, b \times b = b^2, a \times b = ab, a \times b \times c = aa, bb, cc, ab, ac, abc$$

ตรงนี้มีมองได้ชัดเจนว่า พีชคณิตก็ตีความหมายเป็นปรัชญาได้ แม้แต่คำพูดก็มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมา สมมุติเป็นภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ภาษาจริง ๆ มีคำเดียวคือใจเรา

แต่เป็นเพราะ เราเรียนมาแล้วติดทางวิชาการ ความจริงแล้วภาษาพูดหรือภาษาเขียนไม่ใช่ของจริง เป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมา จะว่าเป็นประเพณีนิยมหรือสัญลักษณ์ก็ได้มันไม่ใช่ตัวกัน แต่เราก็ไม่ควรปฏิเสธ เมื่อมีเราก็ต้องใช้แต่ถ้าไม่มีเราก็ไม่ควรทุกข์ ถ้าเราเข้าใจตรงนี้ใจเราจะสงบได้

คนเราเกิดมาเพื่อการเรียนรู้ ไม่ใช่ไปติดอยากได้อะไร อยากได้อะไร อย่างนี้จะมีทุกข์ การได้สัมผัสความจริงจากข้างนอกทำให้เราเป็นคนจริงใจ มันสอนให้เราเป็นคนเข้าใจ ความจริง และเรียนรู้ต่อไป ท่านสรุปว่า คนติดยาเสพติดอย่าไปโทษเขาเลย เขาคิดว่าเขา เพราะว่าเขาได้ทดลองมาแล้ว เขาเรียนรู้มาแล้ว เขาเห็นความจริงมากกว่าเราในระดับหนึ่งแล้ว นี่คือการเรียนธรรมะจากกระแสของใจที่เป็นธรรมชาติ คนที่ว่ามันดีมันแหละตัวเองจะทุกข์ หากตัวเองทุกข์แล้วจะไปทำให้คนอื่นฟื้นขึ้นได้อย่างไร

ธรรมะจริง ๆ อยู่ที่การเรียนรู้ รู้ความจริงจากใจ ละกิเลสแล้วเราก็ไม่ไปห้ามคนอื่น เขาจะติดก็ปล่อยให้เขาติดไปชียอย่าลืมนะด้านนั้นอยู่ในใจเรา ละกิเลสได้ทุกอย่าง จะแก้ปัญหาได้เอง ทุกอย่าง มนุษย์ถ้ากิเลสได้ มากเท่าไร ปากก็ไม่หมด และปากที่สำคัญที่สุดคือปามนุษย์ เราจึงเรียกว่าปามนุษย์มันแล้ว สังคมมันแล้วก็หมดกันแล้ว เราเองแยกใจเราออกจากสังคม ถ้าใจเราอยู่กับมัน เราจะเข้าใจว่าเราได้เรียนรู้มากขึ้น

คำว่าดี-ไม่ดีไม่มี มีแต่ความจริง แต่กว่าเราจะเห็นถึงตรงนั้น มันก็ต้องมีทั้งทุกข์ทั้งสุข อะไร ๆ ต่ออะไร เยอะแยะเลยเข้ามา คนเราเกิดมาต้องสู้ สู้กับใจเราเองได้ ก็ได้ทุกอย่าง สู้กับความทุกข์ได้ เราก็มีกำลังใจ

มีคนพูดว่าการปล่อยวางคือไม่ต้องทำอะไร นั่นแหละคือไม่ได้ปล่อยวางจริง เขาละทิ้งหน้าที่ คนปล่อยวางจริง เขาทำมากกว่าเก่า โดยไม่ติดยึดกับอะไร เห็นอะไรเข้าใจไปหมด เห็นคนติดยาเสพติด ก็เข้าใจธรรมชาติของเขา ตัวเรามีหน้าที่ เห็นว่าไม่เหมาะสมเป็นอันตรายกับชีวิต เป็นหน้าที่ที่ต้องทำ ทำแล้วได้ผล 2 อย่าง คือได้เรียนรู้มากที่สุด และได้เห็นคุณค่าของตัวเอง

วิถีชีวิตของคนเราถ้ามันไปถึงจุดไหนกลับได้เมื่อไหร่ เราจะเห็นทุกอย่างมีคุณค่าทั้งนั้น เห็นคนติดยาเสพติด ก็บอกกับเขาว่าคุณค่ามากนะ แล้วเราเข้าใจ เพราะเรามีเมตตา เมื่อมีเมตตาทุกอย่างก็เป็นที่ไปด้วยความเข้าใจ จะมองอะไรได้รอบด้าน

สิ่งที่อยู่นอกตัวเราเป็นสิ่งสมมติทั้งนั้น สิ่งที่เป็นความจริงอยู่ในใจเราเอง และเราจะต้องเรียนรู้สิ่งเหล่านั้นเพื่อหวนกลับมาสู่ธรรมชาติของตัวเองที่เป็นความจริง จึงได้บอกว่าเรียนธรรมะ เรียนจากโลก ไม่ใช่หนีไปเลย ไปจมอยู่อีกด้าน

ผู้บรรยายบอกว่าเพราะว่าตัวเองได้ค้นพบจึงบอกได้ว่า หลักสถิติเป็นหลักที่เป็นธรรมชาติ ท่านถูกสอนให้เรียนเพื่อไปตรวจสอบต้นไม้ แต่ตรงกันข้ามได้เอามาเพื่อตรวจสอบตัวเอง เพราะฉะนั้น ตำราหลอกท่านไม่ได้ ตำราที่คนอื่นเขียนก็หลอกคนนะ ตำราเล่มใหญ่ที่สุดอยู่ในใจของเราเองและเป็นของจริงทั้งหมด

ถ้าเราเชื่อใจตัวเอง ค้นความจริงที่อยู่ในใจเราเอง ค้นตรงนี้ได้เราก็เห็นข้างนอกแล้วก็เข้าใจมัน เข้ามาล้างกิเลส ไม่ใช่เข้ามาพอกพูนกิเลสของเรามากขึ้น เพราะฉะนั้นคนเราต้องฝึกกิเลสก่อนจึงจะล้างกิเลสได้ คนฝึกกิเลสมันก็เป็นธรรมชาติ เรารู้ธรรมชาติในใจเราเอง เราได้ล้างกิเลสแล้ว เพราะฉะนั้นทำงานไม่มีข้อแก้ และไม่ต้องไปต่อสู้กับใครสิ่งที่ได้รับข้างนอก มันเป็นไปตามเหตุตามผล เราว่าไม่ได้ไปทำให้คนอื่น หรือสังคมเสียหายก็ได้ แต่หากทำแล้วทำให้สังคมแตกแยก ทำให้เกิดความวุ่นวายมากขึ้นเราก็ต้องหยุดไม่ทำ ถ้าเราขาดการปฏิบัติเราก็จะเข้าไม่ถึงจุดนั้น

คนที่เข้าไปถึงการปฏิบัติตรงนั้นได้จริง ๆ ต้องอยู่กับการปฏิบัติในชีวิตประจำวันเสียก่อน อยู่กับสิ่งที่ได้เรียนรู้กับสิ่งที่อยู่รอบตัวเสียก่อน ตรงนี้เป็นโอกาส อะไรที่อยู่ใกล้ตัวเราเราเรียนรู้ก่อน มันก็จะได้กับเรา แล้วมันออกไปเองอย่างเป็นธรรมชาติของมัน คนพอไปถึงจุดหนึ่งแล้ว เห็นอะไรมีแต่เมตตา ไม่รู้สึกรังเกียจ คนเราธรรมชาติของคนอยู่ด้วยกัน เพราะธรรมชาติของใจเราออกมาอย่างไร ธรรมชาติของคนอื่นก็จะออกมาอย่างนั้น อันนี้เราก็จะรู้ความจริง ความจริงข้างนอกก็รู้ได้

ถ้าเรารู้ธรรมชาติในใจของเรา เราก็จะรู้ธรรมชาติในใจคนอื่น เรามีเมตตาแก่คนอื่นเมื่อมีทุกข์ก็ให้เขามาหา ไม่ว่าใครก็ได้ทั้งนั้น ไม่มีครอบ ไม่มีอะไรเลย เพราะฉะนั้น เราทำงาน สิ่งที่เราได้คุณค่าของชีวิตอยู่ที่ตรงนี้ไม่ว่าเราจะทำอะไร

เมื่อวานท่านเล่าว่าไปนิคมโรคเรื้อน ท่านไปโดยไม่เลือกด้วยเห็นว่าแต่ละมุมมีความหลากหลาย และมุมที่หลากหลายรวมสู่ความเป็นหนึ่งซึ่งอยู่ในใจเรา ท่านไปอย่างเป็นธรรมชาติใครมาขอให้ไปก็ไป เขาเห็นว่าไปตรงนั้นแล้วจะเป็นประโยชน์ก็ไป สนองซึ่งกันและกันทุกอย่างมีความต้องการและมีการตอบสนอง แล้วก็มีใจที่รู้กัน

เศรษฐกิจทุกวันนี้เห็นชัดเลย ในอดีตถ้าเราทบทวนสรุปแล้ว พบว่า เป็นเพราะเราไปเชื่อว่าถ้าเราทำอาชีพเราต้องกู้เงิน อีกด้านก็ต้องสนอง ธนาकारเกิดขึ้นเพราะมีความต้องการ แล้วก็มีการช่วยเหลือ เวลานี้ธนาकारขาดทุน ก็มารีตกับคนกู้ กรรมซ้ำ กรรมสนองกรรม มารีตกับคนกู้ ถ้าจิตเราไม่โลภทำเท่าที่เรามีแล้วทุกอย่างก็ไปได้ ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่ง ทำอะไรก็เพียงพอได้ ความพออยู่ที่ใจ เท่านั้นแล้วทุกอย่างก็ไปได้

เช่นเดียวกับจุดพอดีของเส้นเกษียณมันควรอยู่ตรงไหน ท่านคิดว่ามันไม่ควรมี ไม่มีคำว่าแก่ ไม่มีคำว่าหนุ่ม ไม่มีคำว่าเด็ก ไม่มีอะไรทั้งนั้น บางคนบอกว่า ให้แก่เสียก่อนซึ้งถึงจะคิดได้ ทำได้ ไม่จริง ใครก็คิดมาได้ไม่นานคิดได้ นี้แหละกำไรชีวิต เพราะว่าชีวิตที่เหลือมันมีแต่สร้าง มันมีแต่บุญ มันสะสมบุญกุศล อายุน้อยมากไม่สำคัญ

ท่านเห็นคนรุ่นหลังเหมือนครู ฉะนั้นท่านจะมีคนรุ่นหลังเข้ามาหา มาก ไปที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ไม่ก็ตัวเอง เด็ก ๆ เข้ามาหาท่าน ผู้ใหญ่เขาว่า อาจารย์มาไม่ก็หนีสนทนกันจริงนะ ทำให้ได้ความรู้ว่า ผู้ใหญ่มองออกจากตัวโดยไม่สำรวจตัวเองเลย และมันสอนอีกอย่างว่า คนเราจิตถึงกันแล้ว ภาษาพูดไม่สำคัญ ทุกอย่างมันละเอียดอ่อน มันอยู่ในการแสดงออกจากการปฏิบัติ เป็นภาษาจากใจจริง

ใจคนเราสำคัญมากกับสุขภาพ ถ้าเกิดอะไรขึ้นแล้วใจมันสู้ได้ทุกอย่างเรียนรู้ ท่านยกตัวอย่างจากประสบการณ์การณคนป่วยเดินไม่ได้เมื่อมีกำลังใจก็สามารถลุกขึ้นเดินได้ อย่างไม่น่าเชื่อ

คนที่ทำงานอยู่กับการเรียนรู้เรื่องติดยาเสพติด มันดีแก่ใจตัวเอง คุณค่าอยู่ที่ตรงนี้ ชีวิตคนเหล่านี้ เป็นครูสอนเราทำให้เรารู้คุณค่าของตัวเองมากขึ้น เราจะไปสอนคนอื่นให้รู้คุณค่าไม่ได้ แต่เราทำจากธรรมชาติ มันไปเองอย่างธรรมชาติ ถ้าเราทำตรงนี้ได้ มันก็คงไปไม่ได้ ทำอะไรมีความสุข มันไปได้ทั้งนั้น

การตรวจสอบกิติ การประเมินกิติ เดียวนี้ไปตั้งกลุ่มตรวจสอบ กลุ่มประเมิน หากประเมินใจตัวเองไม่ออก แล้วอย่าไปประเมินอย่างอื่นเลยครับ ยิ่งไปกันใหญ่ เกิดเรื่องเกิดราวกันมากขึ้น ทะเลาะกันมากขึ้น สังคมเป็นไปอย่างนี้มากขึ้น ๆ แต่อย่าไปติเตียนมันเรื่องข้างนอก เรื่องภายในอยู่ในใจเราเอง

ยิ่งสังคมมีปัญหารุนแรงเท่าไร ยิ่งทำทนายหนัก ไม่เช่นนั้นคนแต่ก่อนไม่พูดกันหรอกครับว่า " น้ำไม่ลดตอกไม่พูด" สังคมยิ่งแย่ เราก็ยิ่งเห็นประโยชน์มาก

ถ้าเราไม่รู้ว่าคนหลากหลาย เราก็ไม่รู้ว่าคนเหมือนกัน มองข้างนอกเห็นคนหลากหลาย พอมองในใจเราก็รู้ว่าเราก็เป็นคนเหมือนคนอื่น ทุกคนเป็นคนเหมือนกัน มีโคลงสี่สุภาพบทหนึ่งว่า

คนเห็นคนเป็นคนนั้นแหละคน

คนเห็นคนใช้คนใช้คนไม่

แต่ละคนกำเนิดมาเป็นคนทุกคนไป

จะแตกต่างกันได้แต่ชั่วดี

ท่านเล่าว่าท่านเป็นคนที่มีสนใจทุกอย่าง แม้อ้อร์แอกกับเล่นได้ ตอนเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ท่านออกค่ายกับเด็ก ๆ ไปกินไปนอนกันในเตนท์ เขามีกฎระเบียบ มีประชุมตอนกลางคืน เพื่อวางแผนทำงาน ก็ไปร่วมทำกับเขาหมด ทำเหมือนสมาชิกคนหนึ่ง และรักที่จะทำด้วย ทำแล้วมีความสุขที่จะทำ เสร็จแล้วกลางคืน ช่วงนั้นเป็นช่วงที่ฝนตก รุนแรงมาก เป็นช่วงเดียวห่างกันไม่กี่วันที่ท่านผู้บัญชาการตำรวจถูกยิงเสียชีวิตในเฮลิคอปเตอร์ที่นาสาร ท่านอยู่ในค่ายตอนนั้น

กลางคืนเด็ก ๆ เข้านอนกันหมดแล้วประมาณสี่ทุ่ม นึกใจว่าลูกหลานเรา 60-70 คนนอนหลับอยู่ในค่ายทำงานเหนื่อย เราเมตตาลูกหลานทั้งนั้นเลย นอนหลับอยู่ เรามีอะไรทำให้เขานอนหลับอย่างเป็นสุขได้ก็ดี แล้วท่านก็เล่นแม้อ้อร์แอกน พอดี 3 ตื่นขึ้นมาพระจันทร์สวยมาก ก็มานั่งเล่นอีก มันตรงกับที่ผู้ใหญ่สมัยก่อนเขาสอนว่า **คนเราจะผู้นำได้ต้องตื่นก่อน นอนทีหลัง** สิ่งที่คุณแต่ก่อนสอนไว้ดี ๆ ทั้งนั้น เวลานี้ถ้าจิตเราวนกลับ เขียนก็ได้ คิดก็ได้ มันพบกับของเก่า ๆ ทั้งนั้น นั่นคือวัฏจักรที่วนไปหาความจริงอีกครั้งหนึ่ง

ท่านเพิ่งมาเริ่มเขียนรูปเป็นมาเมื่อไม่นานมานี้เอง อายุ 79 แล้ว ภาพบ้านที่อยู่ตอน 4 ขวบ เขียนได้เหมือนจริง มีบางคนถามว่ามีภาพถ่ายเป็นตัวอย่างหรือเปล่า ท่านบอกไม่มีหรอก กล้องถ่ายรูปอยู่ในใจ ธรรมชาติให้มาทุกอย่าง ให้มาพร้อมเลย ให้ใจ ให้สมอง ให้ความคิด วิชาญาณ อะไร ต่ออะไร ทั้งนั้นเลย

สมัยนี้มีคอมพิวเตอร์ระบบความจำต้องยังงั้น ยังงี้ มานึกวนกลับอีกที คอมพิวเตอร์ตัวจริงอยู่ในใจเราแท้ ๆ ใครใช้ก็ใช้ไป แล้วเราไม่ต้องไปเสียเงินเสียทองมากมาย คนอื่นเอาความทันสมัยมาอยู่เรา ผลสุดท้ายหมดเงินหมดทองเป็นหนี้สินต่างชาติมากมาย รอดยนต์ทันสมัยมีมากมาย เปลี่ยนรุ่นนั้น รุ่นนี้ รถเก่าขายข้างถนนเยอะเยอะไปหมด เศรษฐกิจเสียไปทั้งนั้น เพราะว่าเราขาดสติไปมาก ตามกระแสไปมากขึ้น ขอให้หยุดที่ใจตัวเองให้ได้

ทำงานคิดและเขียนเพื่อค้นจากใจได้ของจริงเยอะเลย การเขียนมันช่วยฝึกให้เราใจลึกขึ้น ๆ มันตอกย้ำสิ่งที่เรามีอยู่แล้วในใจ

ความจริงที่มีอยู่ในใจ ทุกอย่างมีธรรมชาติถึงกัน และได้ทั้งสองด้าน สิ่งที่ท่านได้มันย้ำสิ่งที่ท่านมีอยู่แล้ว มันเน้นย้ำให้มันใจขึ้น พุดออกมาจากใจและกล้าที่จะพูด

คนเป็นผู้ฟังท่านรู้ว่าทำให้แน่นขึ้น เพราะว่าเรามีอยู่แล้วในใจ เราเข้าใจสิ่งที่ออกมา เพราะได้มาจากการทำ ผู้ฟังก็ได้มาจากการทำ ถ้าไม่ได้มาจากการทำคงไม่มีตรงนั้น หรือได้มาก็ลืม ถ้าได้มาจากการทำมันเข้าไปอยู่กับหัวใจเลย และเราไม่มีวันลืม

ทุกวันนี้เขาสอนให้จำ โดยให้คนไปติดอยู่ด้านเดียว สอนให้จำมันก็สำคัญแต่เราสวิงไปสวิงมา พอดิตตรงนี้ บ๊อบไปโทษตรงนั้นตรงนี้ แล้วเมื่อไหร่มันจะจบ มันก็วนอยู่อย่างนั้น เหมือนที่เขาวัวเหมือนพายเรือในอ่าง ทดลองไปเรื่อย ก็ติดอยู่เรื่อย ๆ สังคมเราจะเป็นอย่างนี้ตลอดเวลาเยอะเลย เพราะเราไม่ลงข้างล่าง ถ้าลงข้างล่างไปทำได้เมื่อไหร่ ก็มีทั้งด้านนอก ด้านใน ข้างล่างในที่นี้หมายถึงลึกสุดหัวใจเลย นั่นคือด้านล่าง วิญญาณความเป็นคน

ถ้ามีตรงนี้อยู่ ด้านนอกก็มี ทำงานรักที่จะลงข้างล่าง คนเป็นทุกข์เข้าไปหาเขา เข้าใจเขาและมีเมตตา ถ้าตรงนี้มีอยู่จะรู้สึกตรงข้ามกันคือมีความไม่รังเกียจอยู่ คนเรารังเกียจจะมีตรงนี้อยู่ไม่ได้ เพราะว่าไม่มีตรงนี้ถึงมีตรงนั้น ทุกอย่างมันมีสองด้าน

เพราะฉะนั้นหลักธรรมะที่เขียนไว้ เพราะว่ามีเหตุนี้จึงมีเหตุนี้ เพราะว่ามีเหตุนี้จึงไม่มีเหตุนี้ เพราะว่ามีเหตุนี้จึงไม่มีเหตุนี้ ซึ่งเข้าหลักพีชคณิต

ถ้าเรารู้จักตีความหมายตรงนั้นให้ลึกถึงแก่น ไม่ว่าจะศาสตร์แขนงไหน มันตำราเดียวกันหมด การศึกษาของเราเวลานี้แตกกิ่งก้านสาขาออกไปมากมาย แล้ววนกลับไม่ได้ และยิ่งกลับไม่ได้มากขึ้น มันต้องลงไปพบกับความทุกข์ก่อนแล้ว จึงจะกลับขึ้นมาได้ เพราะไม่มีอะไรจะสอนคนเราได้ดีเท่ากับความเจ็บปวดเสียก่อน

อย่าไปคิดว่าความเจ็บปวดมันเลวร้าย แต่ถ้าผ่านตรงนั้นแล้ววนกลับมา จะพบว่าเพราะว่ามีตรงนั้นเราถึงไปได้ไกลอีกขั้นหนึ่ง ให้ถือว่าความกลัว ความเจ็บปวดไม่มี มีแต่ความจริง คือความจริงจากคน ๆ นั้นเขาเป็นอย่างนั้น ถ้าเรารู้ความจริงอย่างนี้แล้ว ใครเขาเป็นอะไร มันเป็นธรรมชาติของเขา คนที่เขาสร้างความคิดความงามเอาไว้ ก็เป็นธรรมชาติของเขาอีกนั่นแหละ คนติดยาเสพติดก็เป็นธรรมชาติ คนเป็นโรคเรื้อรังก็เป็นธรรมชาติของเขา แล้วธรรมชาติของเราจะอยู่ที่ไหน หากอยู่เฉย ๆ ปล່อยมันไป เรียกว่าไม่รู้ธรรมชาติของตัวเอง เพราะมันคือหน้าที่ และหน้าที่ตัวนี้เป็นธรรมชาติที่เป็นความจริงอยู่ในใจเรา ถ้าเรารู้ความจริงตรงนี้ได้ ความท้อแท้ไม่มี และทำงานต่อไป

คนเราก้าวจะมีกำลังใจทำงาน เราต้องสู้กับใจตัวเอง มีอะไรให้มองปัญหา หากกำลังใจจากตัวเอง และทุกอย่างจะจบเพราะฟังตนเอง และยั่งยืนด้วย

เมื่อไหร่ที่เรารู้คุณค่าของตัวเอง เราจะรู้สึกตลอด ความยากลำบากก็ไม่มี หายไป ความสบายก็ไม่มี มันมีอยู่อย่างเดียวคือ ทำ ทำ และทำ แล้วจะพบว่าโลกนี้มันไม่สิ้นความหวังนะ มันมีอะไรให้เรียนรู้เยอะเลย ยิ่งโลกุ่นวายกดดันมาก ๆ ถ้าเราเห็นโลกนี้สติสก็หมายความว่า เราสว่างแล้ว ทำอะไรได้อีกเยอะเลย

แต่ที่ท่านพูดนี้ไม่ใช่ให้เรามีความอยาก กว่าจะถึงจุดนี้ได้ต้องผ่านอะไรอีกเยอะ แล้วมันจะมาเอง มันมาอย่างธรรมชาติ แต่จริง ๆ แล้วธรรมชาติจากใจเรา จะวนมาเห็นตรงนี้ได้

คนเราเรียนรู้ไม่จบหรอก คนเราชนะใจตัวเองได้ ก็สู้ได้ทุกอย่าง คนแต่ก่อนเขาบอกว่า ขึ้นขึ้นหลังเสือนั่งงาย ลงจากหลังเสือชียาก ในที่สุดถึงได้รู้ว่า ไอ้เสือดุร้ายที่สุด นั่นอยู่ที่ใจเราเอง สู้กับมันได้ มันก็จบได้ แต่จะจบเมื่อไรซึ่งมัน แต่ให้ทำจากใจ ที่ทำด้วยความรัก

ทุกศาสนา ถ้าลงถึงแก่นแล้วเหมือนกัน อยู่ที่ความรักในสัจจะธรรม ถ้าเรารักสัจจะธรรมแล้ว เราจะให้ความรักในเพื่อนมนุษย์ด้วย สุดท้ายผู้บรรยายอวยพรให้ทุกคนโชคดี